

THOMAS DE WAAL

karabağ

Bariş ve Savaş Süreçlerinde Ermenistan ve Azerbaycan

HRANT DİNK VAKFI YAKINLARI

HRANT DINK VAKFI

Hrant Dink'in, 19 Ocak 2007'de, gazetesi Agos'un önünde öldürülmesinden sonra, benzer acıların yeniden yaşanmaması için; onun daha adil ve özgür bir dünyaya yönelik hayallerini, dilini ve yüreğini yaşatmak amacıyla kuruldu. Etnik, dini, kültürel ve cinsel tüm farklılıklarıyla herkes için demokrasi ve insan hakları talebi, Vakfın temel ilkesidir.

Vakf, ifade özgürlüğünün alabildiğine kullanıldığı, tüm farklılıkların teşvik edilip yaşandığı, yaşatıldığı ve çoğaltıldığı, geçmişe ve günümüze bakışımızda vicdanın ağır bastığı bir Türkiye ve dünya için çalışır. Hrant Dink Vakfı olarak 'uğruna yaşadığımız davamız', diyalog, barış, empati kültürünün hâkim olduğu bir gelecektir.

HRANT DİNK VAKFI
HRANT DINK FOUNDATION
ՀՐԱՆԴ ԻՆՔ ՎԱԿՖ

© Hrant Dink Vakfı Yayınları
Bu kitabın Türkçe yayın ve telif hakları Hrant Dink Vakfı Yayınları'na aittir.

Halaskargazi Cad. Sebat Apt.
No 74/1 Osmanbey, Şişli, 34371 İstanbul
T: 0212 240 33 65, F: 0212 240 33 94
info@hrantdink.org, www.hrantdink.org

© New York University Press, 2013
Bu kitabın diğer dillerdeki telif hakları New York University Press'e aittir.

Özgün Adı
Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War

Çeviri
Didem Sone

Redaksiyon
Bülent Usta

Kapak Fotoğrafi
Halid Askerov, Ağdam, Azerbaycan, 1992
Dağlık Karabağ Savaşı'nda şiddetin tırmandığı dönemde, Ağdam yakınlarında Ermenilerle çarpışırken ölen erkeklerin ardından yas tutan Azeri kadınlar.

Kapak Tasarım ve Sayfa Düzeni
Sera Dink, Murat Gözoğlu

Baskı
Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3
34408 Kağıthane / İstanbul
T: (212) 294 10 00
Sertifika No: 12055

İstanbul, Kasım 2014

ISBN 978-605-64488-2-9

Bu kitabın çevirisi ve basımı, Danimarka Dışişleri Bakanlığı MyMedia Programı desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

karabağ
BARIŞ VE SAVAŞ SÜREÇLERİNDE
ERMENİSTAN VE AZERBAJCAN

THOMAS DE WAAL

karabağ

**BARIŞ VE SAVAŞ SÜREÇLERİNDE
ERMENİSTAN VE AZERBAYCAN**

THOMAS DE WAAL

Thomas de Waal, Washington'da bulunan Carnegie Endowment for International Peace'in [Carnegie Uluslararası Barış Vakfı] Rusya ve Avrasya programında kıdemli uzman olarak çalışmaktadır. 1991'den bu yana, gazeteci, yazar ve sivil toplum gönüllüsü olarak Rusya ve Kafkasya üzerine haberler yapmış ve yazılar yazmıştır. Carlotta Gall ile birlikte Chechnya: Calamity in the Caucasus (NYU Press, 1998) adlı kitabı yazmıştır. The Caucasus: An Introduction (OUP, 2010) adlı kitabın yazarıdır.

Georgina'ya

“Savaş kıvılcımı tek bir kişi ya da en fazla birkaç kişinin ölüümüyle tutuşur.
Ancak, bu alev bir kez yanmaya başladığında, sayısız can alır.”

-Elias Canetti, Kitle ve İktidar

“Rehmet pir üştâda köprü tikene. Öten temeline bir daş düzeyir.
El için can çektim, ömrüm tükettim. Mezerim qeysini qerdaş düzeyir.”

-Sayat Nova

USUL GEREĞİ

Çeviride, özel adların yazımında, yazarın İngilizce özgün basımda kullandığı transliterasyon sistemine uyulmamış; özellikle Azerice ve Ermenice adların yazımında, Türkçe genel yazım kuralları da dikkate alınarak, sözcüklerin okunduğu gibi yazılmasına dikkat edilmiştir. Uluslararası arenada tanınan kişilerin adları, kitabın İngilizce özgün basımında yer aldığı şekilde bırakılmıştır. Kitapta geçen Azerice ve Ermenice yer adlarında, İngilizce özgün basımda yazarın kullanmayı tercih ettiği adlar temel alınmıştır. Kitapta yer alan haritalar, İngilizce özgün basımda yazar tarafından verilen haritalardır. Ancak harita üzerindeki adların yazımında, yukarıda açıklanan yol takip edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu, 1

Türkçe Basım İçin Önsöz, Thomas de Waal, 5

Haritalar: Güney Kafkasya ve Dağlık Karabağ, 12-13

Giriş, Sınırı Aşmak, 15

1. **Şubat 1988**: Ermeni İsyanı, 27
2. **Şubat 1988: Azerbaycan**: Şaşkınlık ve Pogromlar, 49
3. **Şuşa**: Komşuların Hikâyesi, 67
4. **1988-1989**: Bir Ermeni Krizi, 79
5. **Yerevan**: Doğu'nun Gizemleri, 99
6. **1988-1990**: Azeri Trajedisi, 109
7. **Bakü**: Olaylarla Dolu Bir Tarih, 125
8. **1990-1991**: Sovyet İç Savaşı, 139
9. **Ayrılıklar**: Bir Yirminci Yüzyıl Hikâyesi, 181
10. **Hurekevank**: Tahmin Edilemeyen Geçmiş, 203
11. **Ağustos 1991-Mayıs 1992**: Savaş Patlak Verir, 219
12. **Şuşa**: Son Kale, 247
13. **Haziran 1992-Eylül 1993**: Tırmanış, 259
14. **Sabiradab**: Çocukların Cumhuriyeti, 285
15. **Eylül 1993-Mayıs 1994**: Tükeniş, 293
16. **Stepanakert**: Ayrı Bir Devlet, 311
17. **1994-2001**: Ne Savaş, Ne Barış, 323
18. **Sadıklı**: "Onlar Savaşıyor, Biz Değil", 343
19. **2001-2011**: Çıkmaz ve Yabancılaşma, 349

Sonuç: Karabağ'da Barış Arayışı, 375

EK 1: İstatistikler, 398

EK 2: Kronoloji, 402

Notlar, 413

Kaynakça, 440

Dizin, 448

YAZARIN NOTU

Bu kitap için yapılan araştırmalar, 2000-2001 arasında, bizzat yapılan yaklaşık 120 röportaj temelinde oluşturuldu ve görgü tanıklarının ifadeleri ve ikincil kaynaklarla desteklendi. Tanıklıkların kuşkusuz taraflı bir yanı var. Bu yüzden, olayların aktarımı sırasında mümkün olduğunca çok sayıda kaynağı dikkate almaya gayret ettim. Öte yandan, bu konu üzerine yazılmış kaynaklar da çoğunlukla güvenilir olmaktan uzak, partizanca ve eksik. Ermenistan ve Azerbaycan'da, 1988'den sonra yaşanan sürecin resmini tüm öğelerin içinde yer alacağı şekilde birleştirmek, uzun yıllar isteyen bir çalışmayla mümkün olabilir. Kitapta yazılanlar, pek çok Ermeni ve Azeri'nin ilgisini çekecektir. Buradan onlara, kitapta yer alan bilgileri, kendi siyasi gündemlerine uydurarak elememeleri ya da alıntı yapmamaları çağırısını yapmak istiyorum. Kitapta yer alan bilgiler, ancak bir bütün olarak anlamını koruyabilir, yoksa yok olur...

Çalışmada, adların kullanımı da sorunlu alanlardan biriydi. Azericenin yazılışında iki alfabe kullanılıyor; Ermenicenin de bir Batı, bir de Doğu versiyonu var. Kullandığım materyallerin çoğu zaten Rusça yazılmış belgelerdi. Mümkün olduğunca tutarlı olmaya çaba gösterdim. Resmin ortasında duran ihtilaflı bölgeyle ilgili en ihtilaflı konu da adı. Bölge

dışında yaygınlaşan Rusçalaştırılmış versiyonu (Nagorno) yerine, dil-bilgisi açısından daha doğru bir kullanım olan “Nagorny Karabakh” (Dağlık Karabağ) adını kullanmayı tercih ettim. Hem Ermenice, hem Azerice adı olan kentler için, 1988’de ihtilaf başladığında yaygın olarak kullanılan adı kullandım. Yani, kitapta Şuşı yerine Şuşa; Hankendi yerine Stepanakert adları geçiyor.

Bu kitap için yaptığım araştırmalarda ve kitabı kaleme alırken onlarca kişiden destek aldım. İçlerinde, söylediğim her şeye katılmayanlar da var ki, bu onların cömertliğini daha da çok takdir etmeme neden oluyor.

Kitap, Washington Institute of Peace’in (Barış Enstitüsü) vermiş olduğu, bir yıllık cömert araştırma hibesi sayesinde yazılmıştır. Londra’da, Conciliation Resources (CR) kuruluşundan Juliet Williams ve Jonathan Cohen’den büyük moral ve idari destek aldım. CR, Mayıs 2001’de ön cephe hattını geçmeme de yardımcı oldu. Her iki kuruluşa da minnettarım. Bu çalışmaya “barış” odaklı bir gündemle başlamadım. Fakat, çalışmayı bitirdiğimde, bu çıkmazdan kurtulmanın tek adil ve uygulanabilir yolunun, her iki tarafın da taviz vermesi gerektiğine dair güçlü bir kanıya sahip oldum.

Azerbaycan’da, Bakü’deki röportajların çoğunu ayarlayan Zaur Aliyev’e; yardımları, verdiği ayrıntılı bilgiler ve insaniyeti için Azad İsayade’ye; ve Karabağ konusundaki derin bilgi birikimi, tarafsızlığı ve adil bakışı Kafkasya’da rakip tanımayan Arif Yunusov’a özellikle teşekkür ederim. Ayrıca, Arzu Abdullayeva’ya; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nden Vugar Abdulselimov ve Ulvi İsmail’e; Fuad Akhundov’a; Sabina Aliyeva’ya; fotoğrafları için Halid Askerov ve Oleg Litvin’e; Bakü BBC çalışanlarına; Craig Dicker’e; Rauf Hüseyinov’a; Tahir Jafarov’a; Kerim Kerimli’ye; Vahid Mustafayev’e; ANS Televizyonu çalışanlarına; Şahin Rzayev’e; Hikmet Sabioğlu’na; Rauf Talyshinsky’ye; Roger Thomas’a; Anne Thompson’a; Peter Van Praagh’a ve Leyla Yunus’ya da teşekkür ederim.

Ermenistan’da Tigran Kzmalyan ve ailesi, bana candan dostluk ve misafirperverlik gösterdiler. BBC’den Alyosha Manvelian ve Karen Topchyan yardımlarını hiçbir zaman esirgemediler ve Suzanna Po-

gosyan mükemmel bir organizatör ve araştırmacıydı. Ayrıca Larisa Alaverdyan'a; Michael Bagratuni'ye; yardımları ve tavsiyeleri için Alla Bakunts'a; düşüncelerini ve eski gazeteleri paylaştığı için Mark Grigoryan'a; Tim Jones'a; dostlukları, iletişim destekleri ve fotoğrafları için Onnik ve Gohar Krikorian'a; Eduard Kzmalyan'a; Karabağ'ı yaptığımız birçok uzun yolculukta bana yoldaşlık ettiği için Leonid Mirzoyan'a; Asya Mirzoyan'a; Grigori Mosesov; ve David Petrosyan'a teşekkürlerimi sunarım.

Karabağ'da Iosif Adamyan ve ailesine; Armine Aleksanyan'a; Ani Azizyan ve ailesine; Aşot Gulyan'a ve Simon Porter'e teşekkür ederim.

Bu bölgeler dışında, BBC'den Behruz Afagh, Famil İsmailov, Stephen Mulvey ve Jenny Norton'a; tüm Moskova BBC ofisi çalışanlarına; BBC World Service CARIS'ten Jonathan Rowell'a; Terry Adams'a; Kenan Aliyev'e; Jonathan Aves'a; faydalı yorumlar ve malzemelerle çalışmalarına katkıda bulunan Robin Bhattı'ye; Tony Borden ve Savaş ve Barış Muhabirliği Enstitüsü'ne (IWPR); Bruce Clark'a; Alan Cooperman ve Martina Vandenburg'a; Felix Corley'e; Sasha Deryabin'e; Magdalena Fricova ve Lawrence Sheets'e; Thomas Goltz'a; Edmund Herzig'e; Robert Hewsen'e; Lee Hockstader'e; Scott Horton'a; Alexander Iskandaryan'a; Nev Jefferies'e; Jon Jones'a; Jan Koehler'e; Brady Kiesling'e; Edward Kline'ye; Marina Kürkçüyan'a; Laura Le Cornu'ya; Steve Levine'ye; Gerard Libaridian'a; Anatol Lieven'e; Dov Lynch'e; LINKS'ten Andrew Martin ve Dennis Sammut'a; Wayne Merry'ye; David Michaelmore'a; Boris Nefyodov'a; Michael Ochs'a; Craig Oliphant'a; Arkadi Ostrovsky'ye; Paul Quinn-Judge'a; Razmik Panosian'a; Philip Remler'e; Peter Rosenblatt'a; Laurent Ruseckas'a; Hoover Archives'den Leonora Soroka'ya; Nina Sovich'e; Ronald Suny'ye; Len Taylor'a; Hratch Tchilingirian'a; Valery Tishkov'a; Effie Voutira'ya; Christopher Walker'a; ve Edward W. Walker'a teşekkür ederim.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar temsilcim David Miller yardımlarını eksik etmedi. NYU Press'den Niko Pfund kitabı sipariş etti ve Stephen Magro kitabın yayımlanmasına giden süreci takip etti. Brenda Shaffer, birçok bölümle ilgili son derece faydalı yorumlarda bulundu. Annem Esther de Waal, haftalarca yazarak geçen kritik süreçte bana

destek oldu. Kafkasyalı ruh eşlerim Wendell Steavenson ve David Stern'in dostluğu ve misafirperverliği olmasaydı, bu süreç kesinlikle bu kadar eğlenceli geçmezdi. Son olarak, eşim Georgina Wilson'a dolup taşan sevgisi, esprileri, sabrı, güçlü editörlük becerileri ve hep yanımda olan desteği için minnettarım. Bu kitap kendisine ithaf edilmiştir.

Güncellenmiş 2012 baskısının hazırlanmasında emeği geçen New York University Press'deki editörüm Ilene Kalish'e ve araştırma asistanları Harrison King ve Kamola Kobildjanova'ya teşekkür etmek istiyorum.

TÜRKÇE BASIM İÇİN ÖNSÖZ

THOMAS DE WAAL

Kimi ihtilaflar vakit kaybetmeden üzerine eğilmemizi gerektirir. Kimileriye daha gizli saklıdır, görünürde sesleri çıkmaz; fakat çözüme kavuşmamışlardır. Dünya, bu ihtilafları çok geç, şiddet tehdidi yeniden gündeme geldiğinde fark etme riskiyle karşı karşıya kalabilir. Ermenistan ve Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ'a ilişkin yaşanan ihtilaf da bu kategori içinde. Kıbrıs meselesinden daha istikrarsız, İsrail-Filistin meselesine göre daha az görünür olan bu ihtilaf, Kafkasya dağlarından dünyaya yönelen olası bir tehlike olarak varlığını sürdürüyor. 2014 yılında Ermenistan-Azerbaycan ateşkes hattında şiddetin yeniden baş göstermesi, bu ihtilafın günün birinde yeniden patlak vereceğine dair bir uyarı aynı zamanda.

Karabağ, 2003 senesinde ilk kez yayımlandığında hem İngilizce konuşulan coğrafyada, hem de ihtilafın gerçekleştiği bölgede okurlar edinecek Ermenice, Azerice ve Rusça dillerine çevrildi. Kitap, Dağlık Karabağ ihtilafının tarihini anlatmasının yanı sıra, günümüzdeki Ermenistan ve Azerbaycan'ın portresini de çiziyor. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılma hikâyesinin bir boyutunu mercek altına alarak ihtilafların nasıl başladığını incelemeyi amaçlıyor. Dahası, Sovyetler Birliği'nin dağılma

hikâyesinin önemli bir boyutunu da mercek altına alarak, ihtilafların nasıl başladığını incelemeyi amaçlıyor.

Bugün, bu kitabın Türkçe dilinde ilk kez yayımlanıyor olmasından büyük bir mutluluk duyuyorum. Her ne kadar Türkiye, hem Ermenistan, hem de Azerbaycan'la komşu olsa da, Soğuk Savaş döneminin beraberrinde getirdiği ayrışmalar; Kafkasya bölgesine dair bilgi ve farkındalığı etkilemeye devam ediyor. Türkiye, bu konuda birbiriyle çelişen dürtülerle hareket ediyor: Bir yanda Azerbaycan'daki soydaşları ile dayanışma duygusu, diğer yanda sınırlarında barışı ve güvenliği tesis etme arzusu. Kesin olan tek bir şey var: Türkiye toplumu, yanı başındaki komşularının yaşadığı bu ihtilaf hakkında daha fazla bilgiye ihtiyacı var. Umuyorum ki bu kitap, bu ihtiyacı karşılamaya yönelik bir katkı sağlar.

Herkes biliyor ki, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ihtilafın barışçıl yollardan çözümü, Karadeniz ve Hazar Denizi boyunca uzanan Güney Kafkasya bölgesinin tamamında yaşanacak olumlu gelişmelerin de önkoşulu. Bu ihtilafın çözüme kavuşturulması, Türkiye açısından; sınırlarında barışın tesisi, dünyanın dört bir yanındaki Ermenilerle ilişkilerin iyileşmesi ve Hazar Denizi'ne açılan bir ulaştırma güzergâhına erişim anlamına gelecektir. Ancak ne yazık ki, şaşırtıcı ve iç karartıcı bir şekilde, *Karabağ'ın* 2003 yılındaki ilk baskısından bugüne, çözümü mümkün kılacak çok az değişiklik oldu. İhtilaflı bölgede, tarafların kitapta betimlediğim konuları, eskisine göre daha da katılaştırmış durumda. Azerbaycan açısından bu katılaştırmanın ardında, petrol piyasasındaki hızlı yükselişle gelen özgüven artışı ve Ermenileri ele geçirdikleri toprakları bıraktıracak bir çözümü zorla ya da müzakere masasında, savaş tehdidiyle, hatta belki de yeniden savaşa girerek kabul ettirebileceği görüşü yatıyor. Ermeniler açınsansa, söz konusu katılaştırma, ihtilaflı bölgede kendi lehlerine şekillendirdikleri olguların şimdi yeni bir gerçekliğe dönüşmüş olduğu inancından ileri geliyor.

Bu gerçekliğin, âdeta siyah-beyaz gibi keskin bir ayrımla algılanışını, en bariz biçimde, Ermenistan'ın elindeki Dağlık Karabağ'ın içinde gözlemlemek mümkün. Bölgeyi ilk kez ziyaret ettiğim 1996 yılında, savaşın yaralarının henüz sarılamadığı Karabağ'a gitmem ve orada yaşayanların fikirlerine kulak vermemden dolayı minnettarlık duygusuyla karşı-

laşmıştım. 2012'deki son ziyaretimdeyse, Karabağlı Ermeniler görüşlerime eskisinden daha büyük bir dirençle tepki gösterdiler. Dağlık Karabağ -ya da en azından Ermeni bölgeleri- yeniden inşa edilmişti; kendi kendine yeten ve uzlaşma fikrine daha kapalı bir yer haline gelmişti.

Gelecekle ilgili beklentilerinde, iki tarafın da aynı anda haklı çıkabilmesi mümkün değil, ama her iki tarafın da yanılıyor olması da mümkün. Sonuç bölümünü yeniden kaleme aldığım dönemde, bu istikrarsız statükonun giderek bozulma ve hatta - pek çok kişinin, rasyonel düşününce, kendi çıkarına ters olduğunu görebileceği- yeni bir savaşın tetiklenme ihtimali, hâlâ geçerliliğini koruyor. Tarihte, yeni bir ihtilafın boğucu statükoyu değiştireceğini düşünürken, kendilerini savaşın dehşeti ortasında bulan insanlarla ilgili pek çok örnek var.

Bununla beraber, AGİT Minsk Grubu'nun eşbaşkanlığını yürüten Rusya, ABD ve Fransa'nın, Dağlık Karabağ sorununu çözmeye yönelik çabaları da kaçınılmaz olarak ivme kaybetti. Meseleyle ilgili bir yorgunluk oluştuğunu; Afganistan, Ortadoğu, Avro bölgesi krizi ve birçok başka mevcut sorunun karşısında gündemin alt sıralarına düştüğü söylenebilir. Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev'in, ABD ve Fransa tarafından desteklenen çabalarının 2011'de başarısızlığa uğramasının ardındaki asıl neden; yerelde değişime karşı direncin, barış antlaşması imzalama yönündeki uluslararası baskılardan daha güçlü olmaya devam etmesiydi.

Uzun süredir devam eden, sürüncemede kalmış ihtilafın çözümü de zordur. Bir noktadan sonra, menfaatler daha da katı biçimde savunulur ve eylemsizlik bir kural halini alır. Bu yüzden, Dağlık Karabağ meselesinde, tarafların kapsamlı bir barış antlaşmasına giden ve geri dönüşü olmayan bir yola girmektense, ellerindekini korumaya yönelik mevcut pozisyonlarında ısrar etmelerini anlamak zor değil. Barış antlaşması, her iki tarafın da yirmi yıldır tedavülde tuttuğu ulusal anlatıların özüne ters düşen bir şey yapmasını gerektiriyor. Ermenilerden, neredeyse 20 yıldır buldukları mevzilerden askerlerini çekmeleri ve Dağlık Karabağ'ın güvenliğini kendilerinden başka birilerine emanet etmeleri isteniyor. Azerilerdense, "topraklarına saldıranlar" olarak nitelendirdikleri bir ulusla barış antlaşması imzalayarak -en azından

teoride- Karabağ'ın kaybedilmiş olabileceğini düşünmeleri ve devletlerini bölmeye teşebbüsle suçladıkları bir etnik gruba hoşgörü göstermeleri bekleniyor.

Ancak, araştırmamdan yola çıkarak vardığım ilk sonuç; Karabağ sorununun büyük ölçüde “zihinlerde” olduğu, öteki tarafla ilgili - çoğu zaman yanlış olduğu kanıtlanabilecek- ulusal anlatılar üzerine inşa edildiği şeklindeydi. **Karabağ'**ı yazarken bu anlatıları öğrenmeyi ve daha sonra bu anlatılar -mitler- arkasındaki gerçeği araştırmayı kendime görev edindim. Örneğin, Ermenistan'da, 1988-1990 arasında hiçbir Azeri'nin ülke dışına sürülürken şiddet görmediğine dair yaygın bir kanı hâkim. Azerbaycan'da ise pek çok kişi, Azerilerin, Sumgayit ve Bakü'deki Ermeni karşıtı şiddet olaylarından sorumlu olmadıklarını düşünür. Sıradan vatandaşı, bu hayali bilgileri tekrar ettikleri için suçlamıyorum. Fakat, iki yaygın inanış da gerçeklikten bir hayli uzak. Bunların bu şekilde tekrarlanması ise, her iki tarafta da; kendilerinin mağdur olduğu, öteki tarafın saldırgan olduğu ve verilecek herhangi bir tavizin teslim olmak anlamına geldiğine dair tehlikeli bir inancı körüklüyor.

Başta önemsiz gibi görünen başka bir örnek vermek gerekirse, Türkiye'de pek çok kişi, Azerbaycan topraklarının “yüzde yirmisi”nin Ermeni işgali altında olduğu kanısına sahip. Kitabın “Ekler” bölümünde de işaret ettiğim gibi, gerçek fiili durum, iddia edilenden daha az bir alanı kapsıyor. Bu ihtilafı ilgili ortaya atılabilecek her türlü iddiaya, son derece temkinli yaklaşıma ihtiyaç var.

2000-2001 arasında, kitabın büyük bir bölümü için araştırmamı tamamladığımda, ihtilafın etkilerini kendi içimde de hissetmeye başladım. Bu, şakayla karışık, şizofrenik bir tecrübe oldu. Yaklaşık üç ay boyunca Azerbaycan'da, bir o kadar süre de Ermenistan'da ve sadece Ermenistan üzerinden ulaşılabilen Dağlık Karabağ'da çalıştım. Ateşkes hattı ve uzun bir mayın tarlası şeridiyle birbirinden ayrılan taraflar, harita üzerinde birbirinin kapı komşusu olmakla birlikte; birbirleriyle hiç temas etmeden, iki farklı dünyada yaşıyorlardı. Kaçınılmaz olarak, Azerbaycan'da birkaç hafta geçirdikten sonra, Azerbaycan'ın Karabağ trajedisine ilgili argümanları, geniş bir bölgeyi işgal etmeye devam eden Ermeniler tarafından Azerilerin mağdur edildikleri fikri; benim

için tanıdık ve ikna edici bir hal almıştı. Daha sonra ateşkes hattı üzerinden, Moskova ve Gürcistan'dan geçerek Ermeni tarafına ulaştım ve yavaş yavaş bu ihtilafı onların gözünden görmeye başladım. Ermenilerin kendi kimlikleri ve hakları için mücadele etmekten başka şansları olmadığına dair argümanlarını dinledim. Hattı üçüncü ya da dördüncü geçişimde, ancak o zaman, gerçeğin –kendi zihnimde de yan yana duran– taraflı bu iki versiyonuna karşı bir “bağışıklık” kazanmış olduğumu hissetmeye başladım. Ermenistan veya Azerbaycan’da sürekli yaşıyor olsam ve öteki tarafla hiçbir temasım olmasa, ben de durumu bana anlatıldığı gibi görmeye başladım.

Ancak, yine de, yazgısında ihtilafa düşmek olduğu halde, aslında pek çok ortak noktaya sahip bu iki toplumla ilgili zihnimdeki fotoğraf da zaman içinde oluşmaya başladı. İki taraftan hangisine daha fazla sempati beslediğim sıklıkla soruldu. Her seferinde -gerçekten de inanarak iki tarafta da saygı duyduğum ve sevdiğim insanlar olduğunu, fakat gördüğüm durumun da benim için iç karartıcı olduğu cevabını verdim. Neyse ki, Kafkasya coğrafyası, yollara düşüp seyyah olmuş bir yazarın karşısına görkemli bir doğa ve cana yakın, cömert insanlar çıkarıyor.

Dışarıdan biri için, barışla kazanılacak onca şey varken, barış antlaşmasının bu denli uzak olduğunu görmek büyük bir düş kırıklığı. İki taraf arasında güçlü bir şekilde varlığını sürdüren güven eksikliği, taraflar arasında siyasi bir antlaşmaya işlerlik kazandırabilecek birçok bağı kullanmayı da zorlaştırıyor. Bu kitabın bir diğer teması da bu: Karabağ ihtilafının kökenleri yerelde ve bu ihtilaf, büyük ölçüde yerel dinamiklerden besleniyor; Rusya gibi dış aktörlerin rolü önemli olsa da, en fazla ikincil bir öneme sahip.

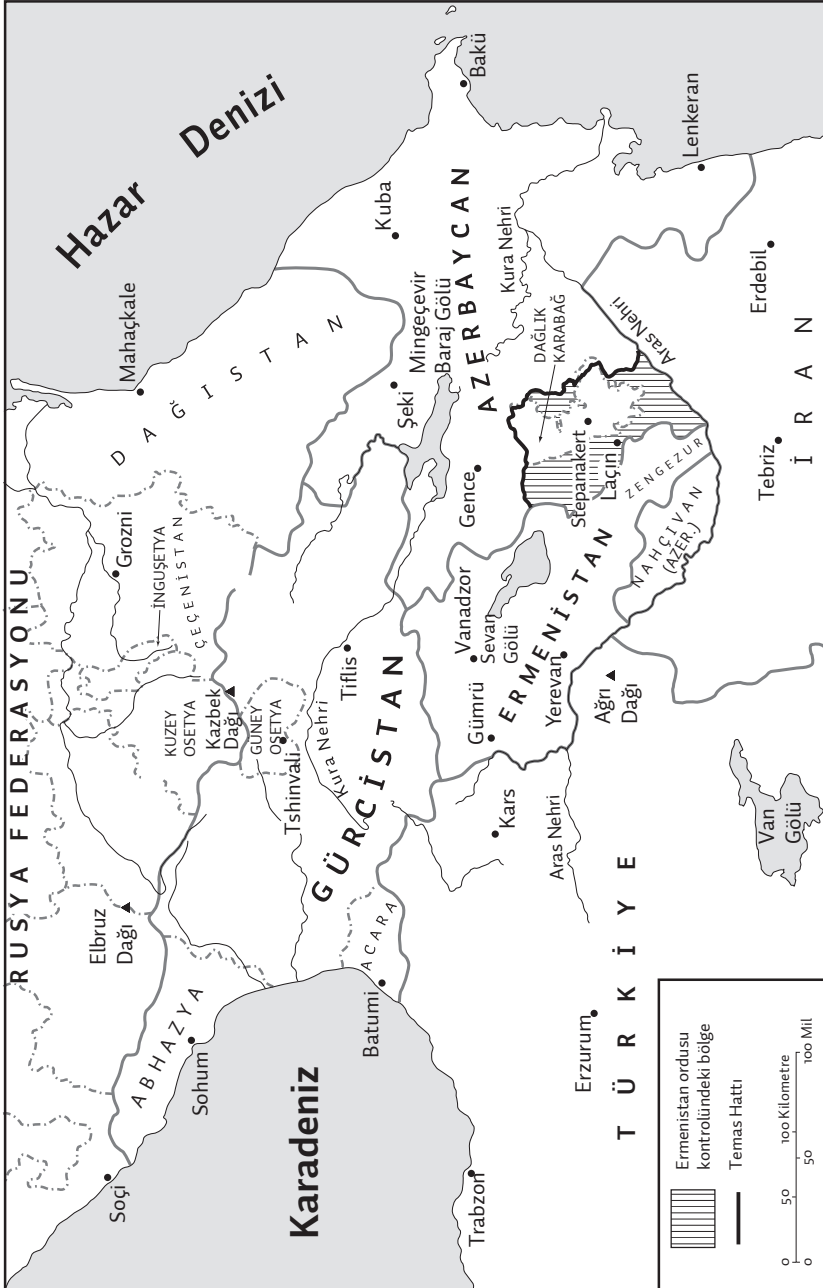
Minsk Grubu’nda yer alan “Büyük Güçler”i ihtilafı çözememekle suçlamak, Ermeniler ve Azerilerin işine geliyor. Ne hazindir ki, barışın önündeki en büyük engel, yine bu toplumların bizzat kendi içlerinde. Geçtiğimiz beş yıl içinde Minsk Grubu arabulucularının oluşturduğu “Temel Prensipler” belgesinin birçok taslağı, barış antlaşmasına yönelik detaylı bir temel sunuyor. Asıl zor olan şeyse, taraflar arasında bu planın uygulanmasını mümkün kılacak güveni inşa edebilmek. İlginçtir ki, Ermenilere ve Azerilere kayıplarının ve kazanabileceklerinin

boyutunu anlatarak bir “üçüncü bir söylem” oluşturma görevi de, iki taraf dışındaki arabulucu ve uzmanlara düşüyor.

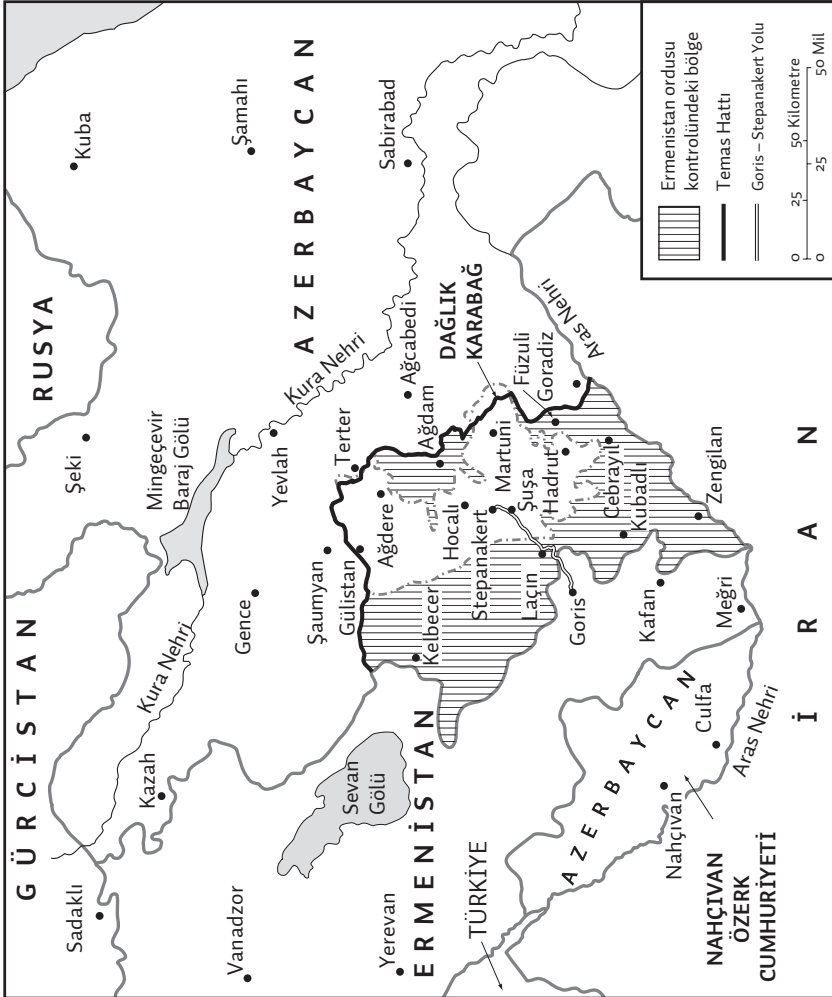
Karabağ'da, bu ihtilafı ilgili böyle bir çalışmada kaçınılmaz olarak yer vermek zorunda kaldığım çatışmalarla dolu kanlı hikâyelerin yanı sıra, Ermeniler ve Azerilerin uzun seneler birlikte yaşadıkları günlere, ortak geçmişlerine dair hikâyeleri de anlatmak benim için önemliydi.

Kitapta, bu ihtilafı ilgili duymaya alışık olduğumuz propagandaların arasında daha az duyulan, eski dost ve komşuların sağduyulu seslerine de yer verdim. Ortak geçmişlerindeki çatışmalarla dolu kanlı sayfaları azımsamadan, Ermenilerin ve Azerilerin uyumlu ve birbirlerini tamamlayan iki halk olduğunu savunan, alternatif bir anlatıya da ışık tutmaya çalıştım. **Karabağ** kitabının iyi niyet elçisi ise Ermeni halk ozanı Sayat Nova... Sayat Nova, Gürcü Kralı'nın sarayında yaşadı ve dizelerinin çoğunu Azerice yazdı. Onun şairane ruhu, her şeye rağmen bugün hâlâ güzelliğini yitirmeyen, hayat dolu; korku ve ayrılıklarla yıkıma uğramış Kafkasya topraklarına örnek olmaya devam ediyor.

9 Ekim 2014
Washington DC

Güney Kafkasya

Dağlık Karabağ